

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА ТА НАУКА В ДІАСПОРІ

УДК 94 (477.83) (092)

Віталій Тельвак, Василь Педич
(Дрогобич)

ЛЬВІВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ДІАСПОРНИЙ ДИСКУРС

Стаття присвячена дослідженню різнопланової проблематики львівської історичної школи М. Грушевського вченими української діаспори. Виявлені найбільш дискусійні питання, котрі опинилися у центрі уваги діаспорних українознавців. Зроблено висновок, що доробок учених діаспори є вагомим етапом грушевськознавства, котрий став підґрунтям сучасних досліджень.

Ключові слова: вчені української діаспори, М. Грушевський, львівська історична школа, грушевськознавство, історіографічна дискусія.

Загальновідомо, що появі та дисциплінарному становленню грушевськознавства ми зобов'язані українським ученим, котрі були змушені залишити Батьківщину та виїхати на еміграцію. Тож закономірно, що простежуючи генезу вивчення тієї чи іншої проблеми життя та творчості Великого Українця, ми традиційно звертаємося до доробку наших попередників. Не винятком тут є й тематика галицької історичної школи Михайла Грушевського, що постійно привертала увагу дослідників вітчизняної інтелектуальної культури як перший в українській науці національний схолярний феномен. У нашій статті й спробуємо відтворити обговорення проблематики схолярної грушевськіани в діаспорному українознавстві протягом другої половини 40-х – 80-х років минулого століття.

Початок Другої світової війни, форсована радянська сторін життя на Західній Україні остаточно унеможливили об'єктивний аналіз різнопланового доробку М. Грушевського на його Батьківщині. Після 1939 р., як зауважив Олександр Оглоблин, розпочинається новий етап розвитку української історіографії, що опинилась «на вигнанні» [44, р. 395]. Користуючись, з об'єктивних причин, обмеженою джерельною базою, українські історики, поряд зі своїми західними колегами, продовжували започатковані раніше дослідницькі традиції осмислення науково-організаційної спадщини видатного вченого, зазвичай переповідаючи сформульовані у попередні десятиліття тези про значущість для української культури діяльності представників львівської історичної школи. Розгляд лише друкованих творів, утруднення доступу до підставової українознавчої літератури, неможливість аналізу «індивідуальних» текстів, архівних матеріалів – одна з помітних рис цього періоду грушевськознавства, що фактично тривав до кінця 1980-х років.

Сформована в міжвоєнний період специфіка грушевськознавчої рефлексії в аспекті аналізу особливостей реалізації Великим Українцем схолярних планів протягом галицької доби наклала свій відбиток на праці, які з'явилися в діаспорній історіографії у перші повоєнні десятиліття. Тут найчастіше подибуємо традиційні згадки про найбільш знакових львівських учнів М. Грушевського та вказівки на творення ним першої національної школи української історіографії в Галичині без докладнішого наукознавчого аналізу цього феномену. Для прикладу, наведемо доволі типову характеристику з історіографічного огляду до першого тому «Історії України» Н. Полонської-Василенко: «Великою заслугою М. Грушевського було створення у Львові історичної «школи», головними представниками якої були С. Томашівський, М. Кордуба, І. Крип'якевич, І. Кривецький, І. Джиджора, В. Герасимчук, Б. Барінський, О. Терлецький та інші» [30, с. 24].

Поряд зі згаданою тенденцією, у грушевськознавчих публікаціях поступово накопичувалася інформація, яка проливалася світло на різноманітні, перед тим маловідомі аспекти науково-організаційної праці вченого на галицьких теренах. Так, цінним внеском у розширення джерельної бази окресленої проблеми стала публікація розлогої мемуарної літератури, в якій нерідко висвітлювалися особливості реалізації М. Грушевським його програми розбудови організаційного кістяка української науки, його взаємин з галицьким середовищем (втім, і з представниками його школи), боротьба вченого за український університет, його сприяння студіюючій молоді тощо. Особливо багато ця література давала для розуміння взаємин М. Грушевського з галицькими українцями, втім, і психологічного клімату львівської школи, а також генези та перебігу конфліктів у НТШ, що призведе-

ли до розриву вченого з деякими учнями та його резигнації з головування у Товаристві. Для прикладу назвемо інформативні для нас спогади Дмитра Дорошенка [19; 20] та Юрія Тищенко (Сірого) [35].

Зауважимо, що значна частина українських інтелектуалів, котрі опинилися на вигнанні, належали до послідовників державницької історіософії та нерідко симпатизували гетьманському політичному табору, а це визначало певну оцінку специфіку їхнього критичного звернення до постаті та творчості М. Грушевського, котрий змальовувався «останнім і найбільшим» представником народницького напрямку. Разом із тим відзначимо, що діаспорні дослідники поступово відмовлялися від спрощеного та конфліктного сприйняття народницького та державницького відламів у нашій історіографії винятково крізь призму їх здатності ідеологічно обґрунтувати визвольні змагання українського народу. Діаспорні історики слушно зауважували: народництво та державництво – це послідовні генетично пов'язані етапи у розвитку нашої науки, а кожен історіографічний феномен слід розглядати в контексті тієї епохи, що його породила [24; 25; 27]. Утім, і надалі визнавалася більша актуальність державницької історіософії, тому цілком аргументовано вважалася критика істориками-державниками різнопланової спадщини видатного вченого [4; 31].

Зважаючи на фальсифікацію діяльності М. Грушевського в радянській історіографії, а також певне занедбання систематичного дослідження спадщини вченого українознавчими науковими осередками при американських, канадських і західноєвропейських університетах, низка науковців на чолі з О. Оглоблиним та Л. Винаром у 1963 р. утворили Українське історичне товариство та заснували журнал «Український історик» як друкований орган Товариства [5, с. 22]. У 1966 р. його члени своїми публікаціями започаткували новий міждисциплінарний напрямок – грушевськознавство. З того часу і по сьогодні на сторінках «Українського історика» регулярно з'являються грушевськознавчі дослідження, а томи за 1966, 1984, 1991, 1996, 2002, 2004, 2006 рр. були цілковито присвячені згаданій тематиці [12; 34, с. 226-233; 36]. Прикметно, що поступово розбудовуючи структуру та обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади нової дисципліни, її засновник Л. Винар серед першочергових завдань, які стоять перед грушевськознавцями, визначив також дослідження науково-організаційної та педагогічної діяльності М. Грушевського в Галичині [6, с. 11].

Своєрідним поштовхом до розширення грушевськознавчого пошуку стало ініційоване членами УІТ широке відзначення століття з дня народження М. Грушевського. Серед величезної маси публікацій, у яких аналізувався життєвий та творчий шлях історика, в традиційному річизі йшлося про неперевершеність його науково-організаційної праці, доказом чого називалося творення наукової школи у Львові. Наприклад, у ювілейному томі «Українського історика» з'явилося декілька цікавих у розрізі нашого дослідницького завдання публікацій. Так, О. Оглоблин у біографічному нарисі про М. Грушевського ствердив, що видатний учений «[...] створив у Львові наукову школу українських істориків» [29, с. 7]. При цьому дослідник відзначив і структурну специфіку школи, що обіймала кафедру у Львівському університеті та секції й видання НТШ. Зауважимо, що аналогічно про значущість для української культури науково-організаційної праці М. Грушевського писали з нагоди ювілею й представники української інтелектуальної еміграції в Західній Європі [41; 42; 43].

У ювілейному томі редакцією «Українського історика» було започатковано важливу традицію публікації матеріалів мемуарного та епістолярного характеру, зміст яких відбивав особливості науково-організаційної праці М. Грушевського галицької доби. Так, Борис Мартос поділився своїми спогадами про взаємини видатного вченого з галицькою молоддю, відзначивши щирий демократизм його характеру: «Мені особливо подобалося, що Михайло Сергійович розмовляв з нами, студентами, як з товаришами, без жадного менторства в тоні, з добродушною усмішкою [...]. Я тоді побачив, що Грушевський був не тільки видатним науковцем, професором, а й порадиником молоді» [28, с. 73].

Ювілей М. Грушевського, зазначає Олексій Ясь, «став формальним приводом для з'ясування взаємовідносин між «народницькою» та «державницькою» історіографічною спадщиною у висвітленні та інтерпретації дослідників з діаспори» [40, арк. 140]. Яскравою ілюстрацією такого з'ясування стала талановито написана стаття Омеляна Пріцака «У століття народин М. Грушевського», що своїм тоном різко відрізнялася від решти публікацій. У ній автор, визнавши слушність критики істориками-державниками концепцій видатного вченого та не переобтяжуючи себе аргументами, стверджував, що світогляд М. Грушевського «ніколи не вийшов поза сферу нереальної романтики та ідилії»; учений беззастережно сприйняв історіософію В. Антоновича; у своїх працях вдавався до фетишизації народу; «своєю науковою і політичною діяльністю спричинився у вирішальний спосіб до моральної та фізичної ліквідації української аристократії»; «не мав творчих способностей», що уможливили б йому узгодити здобуту в молодості теорію з дійсністю; дав науці курс історії України з перспективи народників 70-их років; «проблеми історичного, йому сучасного та майбутнього громадянства» бачив зі «скривленої перспективи» первісного громадянства (!) і т.д. [32]. Не всі наведені положення, ясна річ, можна зарахувати до наукових, більша їх частина забарвлена оцінками

політичної діяльності М. Грушевського. Тому вони були цілком справедливо заперечені, відтак немає потреби тут докладно зупинятися на їхній критиці [1; 6, с. 17].

Згадаємо також, що у своїй статті О. Прицак звернувся і до проблеми особливостей комунікації М. Грушевського зі своїми молодшими колегами. На протигагу численним свідченням сучасників про толерантне та товариське ставлення львівського професора до своїх молодших співробітників, дослідник категорично твердив, що «деякі риси його [М. Грушевського] особистого характеру не дали йому змоги стати ідеалом організатора науки. [...] Він був дуже тяжкою людиною в співжитті, автократичної вдачі, хоч «ліберал» та демократ з переконання, несправедливий, не шанував дрібної мозолистої праці» [32, с. 226-227]. Попри всю однобічність наведених оцінок, провокативна за своїм характером праця О. Прицака інтенсифікувала грушевськознавчий пошук у діаспорному українознавстві.

Святування століття М. Грушевського посилювало увагу наукової громадськості до проблем вивчення його життя та діяльності. Особливо активно розбудовували дослідницьку базу грушевськознавства члени УІТ. В аспекті нашого дослідницького зацікавлення акцентуємо, що найбільше науковці української діаспори просунулися у з'ясуванні непростих взаємин М. Грушевського з галицькою громадою та його конфліктів в НТШ. Тут доволі докладного вивчення отримали стосунки видатного вченого зі своїм найбільш талановитим учнем С. Томашівським. Так, Марко Антонович опублікував оригінали та переклад зізнань галицького вченого перед військовим польовим судом міста Львова. На підставі опублікованих матеріалів дослідник дійшов висновку: «Зізнання д-ра С. Томашівського є сумним документом часу і мимовільним підтвердженням правильності положень М. Грушевського, які він висловив у книжці «Наша політика» (Львів 1911). Декілька разів С. Томашівський називає М. Грушевського «обвинуваченим», однак, всупереч законам етики і моралі, обвинувачує його у різних «злочинах». Враховуючи той факт, що С. Томашівський завдячував М. Грушевському дуже багато ще з студентських часів і що він спершу був палким прихильником його, то ці обвинувачення набирають ще темнішої фарби» [2, с. 93].

Такі висновки викликали полемічну репліку Юрія Герича, який навівши власні аргументи твердив: «Він [С. Томашівський] міг в тому чи іншому питанні не мати рації, міг помилятися в оцінці Грушевського як особи, міг улягати хвилевим настроям [...], але щоб він, місто-голова центральної української установи, український патріот робив «доноси» на того, кого пару років тому величав своїм учителем і провідником, то це цілковитий нонсенс, це інвектив, який нещасним збігом потрапив у «спомини», а звідтіля набув історичної сили» [11, с. 71]. З власним аргументованим поглядом на згадану проблему у короткій ремарці виступив і головний редактор «Українського історика» Л. Винар, солідаризувавшись із висновками М. Антоновича [7]. Відзначимо, що сучасні дослідники конфліктів в НТШ цілком поділяють спостереження Л. Винара та М. Антоновича.

Не менш насиченим у діаспорній історіографії було обговорення проблеми науково-організаційної праці М. Грушевського на форумі НТШ. Дослідники цілком слушно вказували, що саме Товариство стало головною інституційною підвалиною львівської історичної школи. В такому ключі до названої проблеми підійшов, наприклад, Борис Крупницький, продовжуючи свої дослідження творчої спадщини видатного вченого міжвоєнного часу [25].

Підсумковою для розуміння проблеми вагомості структур і видань НТШ у становленні львівської школи слід назвати монографію Л. Винара «Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка (1892-1930)». В ній засновник грушевськознавства на багатьох прикладах переконливо довів значущість створених М. Грушевським секцій, комісій та періодичних видань Товариства у справі фахового вишколу нової генерації українських істориків. Наприклад, звертаючись до проблеми реорганізації М. Грушевським «Записок НТШ», автор книги відзначив: «Від 1897 формат Записок збільшився. До співпраці в журналі Грушевський притягнув визначні наукові сили з Великої України, Галичини, а головне своїх учнів-студентів [...]. Частина тих співробітників творили історичну школу Грушевського, яка багато зробила для розвитку української історіографії ще перед першою світовою війною» [8, с. 19].

Підкреслюючи важливість вивчення істориками діаспори проблеми «М. Грушевський і НТШ», разом із тим відзначимо, що акцентування ролі секцій та видань Товариства у фаховому вишколі представників школи М. Грушевського цілком маргіналізувало значення педагогічної праці вченого у Львівському університеті в реалізації його схоларних планів. Це було викликано об'єктивною причиною – неможливістю доступу до університетського архіву. Втім, такий «перекіс» при вивченні інституційних підвалів львівської школи набув традиційності та значною мірою зберігся й по сьогодні.

Важливим внеском у розуміння проблеми психологічного клімату львівської школи стала публікація на сторінках «Українського історика» мемуарів колишніх вихованців М. Грушевського. Так, представник наймолодшого покоління студентів автора «Історії України-Руси» Микола Чубатий на

прохання головного редактора журналу поділився своїми спогадами про особливості педагогічної праці видатного вченого у Львівському університеті. Зокрема, історик розкрив методіку проведення ним наукового семінару, наголосивши, що саме демократичність спілкування видатного вченого з молоддю стала запорукою успішності фахового становлення початкуючих учених. Також автор звернувся до проблеми структурної специфіки львівської школи, утверджуючи в літературі тезу про її двоступеневий характер: «Ця співпраця Історичного Семінару на Університеті з працею Історичної (докладніше Філософічно-Історичної Секції НТШ) була найуспішнішим способом підховування молодих істориків знаної його Історичної Школи» [37, с. 78-79]. Не менш важливою була наведена М. Чубатим інформація про загальне охолодження М. Грушевського до галицького суспільства, втім і його молодій частини, в останніх передвоєнних роках, викликана конфліктами з представниками політичного проводу краю [37, с. 78-79].

Проблему ставлення галицької молоді до М. Грушевського підсумував Василь Ленцик, наголосивши, що на творчих особистостях українських студентів Львівського університету «відбилась печать великої індивідуальности Грушевського» [26, с. 123]. Зібравши численні відгуки представників львівської школи про свого вчителя – від звернення у ювілейному «Науковому збірнику» 1906 р. і до меморіальних публікацій другої половини 1930-х рр. – В. Ленцик відтворив переконливу оціночну динаміку, котра промовисто засвідчила пітет галицької молоді до свого наставника. «Багато із студентів Михайла Грушевського, – твердить дослідник, – стали відомими науковцями української історіографії, однак всі вони не забувають, що вони вийшли зі знаменитої школи Грушевського і з великим піетизмом згадують свого вчителя у своїх оцінках» [26, с. 123]. Додамо, що важливим підтвердженням висновків В. Ленцика стала публікація на сторінках того ж числа «Українського історика» перекладу знаної польськоюмовної меморіальної студії одного з чільних репрезентантів львівської школи М. Кордуби [22].

Цінним внеском в осмислення феномену львівської історичної школи стали поодинокі публікації, переважно меморіального характеру, присвячені деяким видатним учням М. Грушевського. В них було вироблено своєрідний історіографічний канон, за яким початки творчого шляху представників львівської школи обов'язково співвідносилися з потужним впливом особи її керівника. Таку логіку, наприклад, подибуємо в присвяченому пам'яті З. Кузелі томі «Записок НТШ». Так, В. Дорошенко, як безпосередній свідок процесу формування львівської школи, відзначив визначальний вплив М. Грушевського на становлення Кузелі-бібліографа: «Бібліографією зайнявся Покійний ще на університетській лавці, постачаючи від 1901 року до «Записок НТШ» у Львові, на доручення їх редактора голови Т[оварист]ва проф. М. Грушевського, докладні огляди праць з антропології, археології і етнології, міщені у західноєвропейських наукових журналах» [18, с. 89].

Подібні свідчення наводить й інший свідок науково-організаційної праці М. Грушевського в Галичині Філарет Колесса: «З молодих літ зацікавлений збиранням етнографічного матеріалу, опісля ж притягнений проф. М. Грушевським, тодішнім головою Наукового Товариства ім. Шевченка, до наукової праці, Кузеля починає її ще 1901 року в бібліографічному відділі «Записок НТШ», де до 1909 року появилось коло 90 рецензій і рефератів і де він подавав огляди антропологічної, археологічної й етнографічної літератури за 1900-6 рр.» [21, с. 70].

Складніше діаспорним ученим було з реконструкцією творчих біографій учнів М. Грушевського, котрі опинилися за «залізною завісою». Нестача документальних матеріалів нерідко призводила до поширення помилкової інформації. Наприклад, звертаючись до трагічної долі знищеного НКВС Степана Рудницького, Мар'ян Дольницький відзначив: «Як студент університету, С. Рудницький вивчав географію й історію. Його докторська дисертація була з історії і його перша наукова праця, друкована в Записках НТШ, була також на історичну тему» [16, с. 340]. При цьому, якщо стосовно першої праці автор мав цілковиту рацію, то у випадку із докторатом припустився помилки – першу кваліфікаційну роботу, як врешті й габілітаційну працю, С. Рудницький написав з географії.

Актуальність осмислення львівського схолярного феномену М. Грушевського вченими на вигнанні засвідчила також дискусія довкола проблеми шляхів творення української історичної школи в діаспорі. При цьому всі учасники дискусії (О. Прицак, Л. Винар, О. Домбровський та ін.) на підтвердження своїх аргументів апелювали саме до досвіду видатного вченого по творенню львівської школи, принагідно висловлюючи цікаві спостереження. До таких, наприклад, можна зарахувати утвердження погляду про спадковість схолярних традицій В. Антоновича та М. Грушевського чи звернення уваги на адміністративно-господарський талант голови НТШ, котрий вдало вирішував проблему фінансування наукових пошуків своїх вихованців.

Втім, поряд зі слухними спостереженнями, подекуди в запалі полеміки одні аспекти науково-організаційної праці видатного вченого виопуклювалися коштом інших. Так, О. Домбровський, обстоюючи шлях формування наукової школи через наукові інститути діаспорної історичної науки твердив, що саме так чинив і М. Грушевський у Галичині. При цьому вкотре було вказано на друго-

рядність впливу на формування школи викладів ученого у альма-матер галицької столиці. «Львівський університет, – твердив О. Домбровський, – [...] далеко не міг бути повновартною університетською базою нашої історичної школи. [...] Наукова база нашої історичної школи в тому часі була оперта перш за все на органічному зв'язку з НТШ. Якщо й було якесь опертя на зв'язку з Львівським університетом у незначній мірі, то в найкращому випадку існував своєрідний дуалізм НТШ-івсько-університетського характеру все ж таки з пріоритетом НТШ» [17, с. 76-77].

Вершиною в осмисленні діаспорною історіографією феномену львівської школи М. Грушевського стала перша узагальнююча монографія про Великого Українця авторства Л. Винара, в якій окремих розділ було відведено схолярній грушевськіані. Підходячи до питання вивчення схолярних планів М. Грушевського, голова УІТ цілком виправдано у першу чергу звертається до теоретичних аспектів проблеми. «На мою думку, історична школа, – пише Л. Винар, – крім її засновника й керівника наукової праці та його учнів і співробітників, що належали до даної школи, має такі головні складники: 1) організаційну структуру (форма й організація наукової праці), яка включає науково-навчальні установи (зокрема університети) і науково-дослідні осередки (наукові товариства, академії наук тощо); 2) спільність головних історіографічних концепцій засновника школи і його учнів; 3) спільність методології історичного досліду; 4) спільність історіософічних засад; 5) наукові видання, зокрема існування головного історичного періодичного органу (журнал, наукові збірники тощо), які є форумом співпраці й наукової дискусії засновника школи і його послідовників; 6) інші складники історичної школи, пов'язані із специфічною історичною тематикою (наприклад, регіональні дослідження тощо)» [9, с. 53-54]. Разом із тим, автор слушно відзначає, що наведені параметри становлять «ідеальний тип» школи і в історіографічних реаліях рідко присутні у повному наборі. Обов'язковою ж умовою, на думку дослідника, є «узгіднення і прийняття історичною школою, себто її засновником-керівником та іншими вченими, що належали до неї, головних історіографічних концепцій».

За наведеними критеріями Л. Винар й аналізує львівську історичну школу, аргументовано вказуючи на її генетичну спадкоємність з київською схолярною документальною традицією В. Антоновича. Йдучи слідом за відповідними місцями «Автобіографії» М. Грушевського, автор слушно вказує на двоступеневий характер школи, при цьому, про що ми вже говорили вище, за браком джерел не розглядає докладніше впливу наукового семінару Львівського університету на процес фахового вишколу молоді, акцентуючи натомість значущість структур і видань НТШ. В річищі свідчень самого М. Грушевського, дослідник також реконструює персональний ряд школи, додаючи без докладніших аргументів, слідом за своїми попередниками з міжвоєнного часу імена Євгена Барвінського та Миколи Чубатого. Відзначимо, що у даному випадку автор заперечив свій же провідний критерій приналежності до школи, адже М. Чубатий розпочав наукову діяльність у міжвоєнний час під впливом державницької історіософії та польської історико-правничої школи Освальда Бальцера [13, с. 24-26], а Є. Барвінський в університеті надавав перевагу семінарам І. Шараневича, Л. Фінкля та Б. Дембінського, під керівництвом яких і були написані його перші наукові студії, а згодом взагалі відійшов від українського наукового руху, обравши фактично польську національну ідентичність [45, s. 249-250].

Важливою для тогочасної історіографії була спроба Л. Винара привернути увагу дослідників до проблеми психологічного клімату школи, яка зазнала багато спекуляцій на той час. На підставі свідчень самих представників школи, автор зробив переконливий висновок, що «серед своїх учнів Грушевський користувався великим респектом і авторитетом [...]. Така позитивна психологічна настанова до Грушевського з боку його учнів зміцнювала внутрішню згуртованість історіографічної школи Грушевського» [9, с. 53].

Далі Л. Винар розглядає історіософські та методологічні підстави школи, критично аналізуючи ще одну поширювану його сучасниками хибну тезу про теоретичні суперечки видатного вченого зі своїми учнями вже в період останніх років XIX – початку XX ст. На багатьох прикладах дослідник переконливо демонструє джерельну неспроможність такого твердження, наголошуючи на тому, що молоді вчені працювали цілковито у руслі виробленого вчителем теоретико-методологічного канону.

Натомість, більше аргументів, на нашу думку, вимагає теза Л. Винара про те, що «від 1907 до 1914 р. можна вже говорити про «львівсько-київський період» історичної школи Грушевського» [9, с. 60]. Свої висновки автор робить на тій підставі, що деякі учні М. Грушевського (насамперед, І. Джиджора та І. Кривецький) у згаданий період час від часу жили та працювали у Києві, допомагаючи вчителю втілювати його громадські ініціативи й приймаючи участь у роботі очолюваного ним УНТ. Втім, це у жодному разі не узасаднює територіальне розширення школи, адже фаховий вишкіл молоді історики отримали у Львові, а крім Києва за завданнями М. Грушевського виїжджали, принаймні, також до Відня, Кракова, Харкова, Москви чи Петербургу, де нерідко пропагували здобуті у спілкуванні з учителем історіографічні ідеї, тим самим поширюючи їх вплив серед сучасників.

Також складно погодитися і з баченням Л. Винаром прямої спадковості схолярних традицій між львівською та київською школами М. Грушевського лише на підставі критерію спільного керівництва. Автор твердить: «Отже можна говорити про його Львівську історичну школу (1894-1913) із своїм «субперіодом» «львівсько-київської школи» М. Грушевського (1908-1914) і «Київську школу», як продовження львівської, після 1924 р.» [9, с. 53]. На наше переконання, загадані школи формувалися за цілковито відмінною логікою (київські учні М. Грушевського, на відміну від львівських колег, не були його студентами і навчалися секретам фаху в інших професорів), були зорієнтовані на ширший спектр хронології (львівська школа, за незначними винятками регіональних студій, була зосереджена на добі козаччини) та проблематики (київська школа, крім історії, опрацьовувала соціологічну тематику) і, врешті, розвивалися в кардинально відмінних суспільно-політичних та історіографічно-ідеологічних умовах [10]. Все це, на наше переконання, дає підстави радше говорити про дві відмінні школи, створені одним ученим, аніж про одну школу з різними періодами функціонування.

Недостатньо аргументів, на наше переконання, засновник грушевськознавства наводить і у випадку, коли верхню хронологічну межу існування львівської школи датує 1913 роком. Звісно, криза в НТШ і резигнація М. Грушевського з посади голови Товариства та історично-філософської секції фактично завдали найважчого удару по львівському осередку українознавців. Але аж до вибуху Першої світової війни видатний учений залишався і професором Львівського університету, провадячи науковий семінар (як про це згадує, наприклад, М. Чубатий і підтверджує документація університетського архіву), і головою Археографічної комісії, а також завершував редагування розпочатих ним видавництв. Також і останній представник львівської школи, котрий встиг перед війною здобути докторат – Іван Шпитковський – за активної участі вчителя зробив це 11 лютого 1914 р. В першій половині 1914 р. мав намір докторуватися також І. Кривецький, про що свідчить рецензія М. Грушевського. Тож цілком виправдано можемо продовжити «життя» школи до літа 1914 р.

Уперше також Л. Винар спеціально звертається до проблеми термінологічного окреслення львівської школи. Слушно вважаючи її першою школою української національної історіографії, автор пропонує цілком коректну, прийнятну і в сучасній науці, назву «історична школа М. Грушевського у Львові». У підсумку нашого аналізу відзначимо, що книга засновника грушевськознавства стала як свідченням актуальності привернення дослідницької уваги до феномену львівської школи, так і зрілості самої тогочасної української історіографії – її можливості, завдяки накопиченому попередніми поколіннями масиву джерельної та критичної літератури, опрацювання складної схолярної проблематики.

Підсумовуючи огляд діаспорного періоду, можемо зробити висновок, що в грушевськознавстві 1940-х – 1980-х років проблема артикуляції в історіографії феномену львівської школи М. Грушевського була вперше поставлена як самостійна, хоча й не здобула докладного осмислення на монографічному рівні. Дослідження різних аспектів становлення та функціонування наукової школи М. Грушевського в Галичині набули системності та організованості із появою нової українознавчої дисципліни – грушевськознавства, а також із заснуванням у США Українського історичного товариства та його друкованого органу – журналу «Український історик».

До безперечних досягнень цього періоду можна віднести розробку низки проблем, пов'язаних із вивченням вагомості створених М. Грушевським структур та видань НТШ як творчих лабораторій його львівської школи. Важливими були й спроби реконструкції персонального ряду львівської школи на підставі уперше визначених критеріальних підходів. І хоча тут траплялися, спричинені тяжінням попередньої традиції, поодинокі помилки, назагал дана проблема була вирішена вповні задовільно, як на інформаційні можливості доступних у той час джерел. Також доволі багато йшлося про особливості комунікативної природи та психологічного клімату школи, де врешті вдалося подолати стереотипне уявлення про винятково авторитарну поведінку видатного історика як керівника наукового колективу. Багато вчені діаспори просунулися й у справі вивчення конфліктів М. Грушевського з очільниками галицької політики та простежили руйнівні впливи цих непорозумінь на його науково-організаційну працю на західноукраїнських землях, втім і на взаємини з деякими старшими учнями (у першу чергу С. Томашівським). Поодинокі студії меморіального характеру дозволили також наблизити до сучасників постаті визначних представників школи. Недоліки діаспорного грушевськознавства були об'єктивно зумовлені слабкістю джерельної бази через неможливість аналізу широкого кола українознавчих видань та архівних матеріалів, котрі відклалися по іншу сторону «залізної завіси». Це спричинило загальну фрагментарність грушевськознавчих студій, що позначилося також і на спробах комплексного осмислення схолярних планів видатного вченого наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. І все ж, доробок учених діаспори є вагомим етапом грушевськознавства, що став підґрунтям сучасних досліджень [3].

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонович М. До дискусії навколо М. Грушевського / М. Антонович // Український історик (далі – УІ). – 1991-1992. – №3-4/1-4. – С. 370–379.
2. Антонович М. Зізнання Степана Томашівського: коментарі і переклад / М. Антонович // УІ. – 1972. – № 1-2. – С. 93.
3. Атаманенко А. Розвиток грушевськознавства в діаспорі / А. Атаманенко // УІ. – 2006-2007. – № 4 / 1-2. – С. 154–182.
4. Білас Л. Криза нашого образу історії / Лев Білас // Ярослав Ісаєвич. Лев Білас і його історіографічні праці; Лев Білас. Криза нашого образу історії. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002 (Серія «Історики України»). – С. 26–56.
5. Винар Л. Вступ до науки грушевськознавства / Л. Винар // Любомир Винар. Грушевськознавство: генеза й історичний розвиток. – К.; Львів; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1998. – С. 15–75.
6. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті М. Грушевського / Л. Винар // УІ. – 1984. – №1-4. – С. 7–20.
7. Винар Л. Замітки до статті Ю. Герича «До біографії М. Грушевського» / Любомир Винар // УІ. – 1972. – № 1-2. – С. 85–90.
8. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка (1892-1930) / Любомир Винар. – Мюнхен: Видавництво «Дніпрова хвиля», 1970. – 110 с.
9. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934). У 50-ліття смерті / Л. Винар. – [Мюнхен]: Сучасність, 1985. – 119 с.
10. Водотика С.Г. Наукові історичні школи й провідні тенденції розвитку історичної науки / С.Г. Водотика // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 270–290.
11. Герич Ю. До біографії М. Грушевського (Дещо про конфлікт в НТШ і про «донос», якого не було) / Ю. Герич // УІ. – 1972. – № 1-2. – С. 66–84.
12. Гирич І. Внесок «Українського історика» в грушевськознавство / І. Гирич // УІ. – 1994. – № 1-4. – С. 102–109.
13. Григорук Н. Микола Чубатий як історик України / Н. Григорук. – Тернопіль : Тернопіль Онлайн, 2003. – 263 с.
14. Грон В.В. Українська радянська історична наука 30–х рр. в оцінках вітчизняної історіографії періоду «відлиги» / В.В. Грон // Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки. – 2005. – Вип. 80. – С. 11–19.
15. Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів / Я. Дашкевич // УІ. – 1996. – № 1-4. – С. 88–142.
16. Дольницький М. Український учений-географ професор д-р Степан Рудницький / М. Дольницький // Записки НТШ. – Т. CLXXIII. Праці історично-філософської секції. Збірник на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою. – Париж; Чикаго, 1962. – С. 340.
17. Домбровський О. До питання української історичної школи в діаспорі / О. Домбровський // УІ. – 1974. – Ч. 4. – С. 72–79.
18. Дорошенко В. Проф. д-р Зенон Кузеля як бібліограф / Володимир Дорошенко // Записки НТШ. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. – Т. CLXIX : Збірник на пошану З. Кузелі. – С. 81–95.
19. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле 1901–1914 / Д. Дорошенко. – Вінніпег; Манітоба, 1949. – 164 с.
20. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле 1914–1920 / Д. Дорошенко. 2-е видання. – Мюнхен : Українське видавництво, 1969. – 543 с.
21. Колесса Ф. Огляд праць проф. д-ра Зенона Кузелі з обсягу етнографії й етнології / Філарет Колесса // Записки НТШ. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. – Т. CLXIX. Збірник на пошану Зенона Кузелі – С. 61–72.
22. Кордуба М. Михайло Грушевський як учений / М. Кордуба // УІ. – 1984. – Ч. 1-4. – С. 33–47.
23. Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України. Збірник статей (на правах рукопису) / Б. Крупницький. – Мюнхен : УВУ, 1959. – 113 с.
24. Крупницький Б. Михайло Грушевський і його історична праця / Б. Крупницький // Грушевський М. Історія України-Руси. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 1. – С. I–XL.
25. Крупницький Б. Українська історична наука в НТШ на чолі з М. Грушевським / Б. Крупницький // Українські вісті. – Новий Ульм, 1950. – Ч. 49.
26. Ленцик В. Михайло Грушевський в оцінці своїх студентів / В. Ленцик // УІ. – 1984. – Ч 1-4. – С. 119–124.
27. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К. : «Основи», 1994. – Т. 1. – С. 184–190.
28. Мартос Б. М.С. Грушевський, яким я його знав / Б. Мартос // УІ. – 1966. – № 1–2. – С. 72–75.
29. Оглоблин О. Михайло Сергієвич Грушевський (1866–1934) / О. Оглоблин // УІ. – 1966. – № 1-2. – С. 3–11.
30. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1972. – Т. 1. До середини XVII століття. – 204 с.

31. Полонська-Василенко Н. Перша державницька праця з історії України. До 30-ти річчя виходу в світ «Історії України» д-ра Ст. Томашівського / Н. Полонська-Василенко // Державницька думка. – 1951. – Ч. 4. – С. 4–14.
32. Прицак О. У століття народин М. Грушевського / О. Прицак // Листи до приятелів. – Нью-Йорк, 1966. – № 5-7. – С. 197–230.
33. Прицак О. Михайло Грушевський як історіософ / О. Прицак // Вісник Академії Наук України. – 1992. – №2. – С. 51–54.
34. Сакада Л. «Український історик»: Генеза, тематика, постаті / Л. Сакада. – Нью-Йорк; К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 328 с.
35. Сірий Ю. (Тищенко). Велетень української науки (Уривок зі спогадів про М.С. Грушевського) / Ю. Сірий // Україна. – Париж, 1949. – Ч. 2. – С. 78–84.
36. Тельвак В.В. Проблеми дослідження теоретико-методологічної спадщини М. Грушевського на сторінках «Українського Історика» / В.В. Тельвак // УІ. – 2003. – № 1-5. – С. 177–192.
37. Чубатий М. Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912–1914 рр. / М. Чубатий // УІ. – 1975. – Ч. 3-4. – С. 78–79.
38. Шевченко Ф.П. Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну? / Ф.П. Шевченко // УІЖ. – 1966. – № 11. – С. 13–31.
39. Яремчук В. Спроба реабілітації М. Грушевського в контексті історіографічної ситуації в Україні в середині 1950 – на початку 1970-х років / В. Яремчук // Наукові записки Національного університету «Острозька Академія»: Історичні науки. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька Академія», 2006. – Вип. 6. – С. 66–85.
40. Ясь О.В. Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / О.В. Ясь / НАН України; Інститут історії України. – К., 2000. – 240 арк.
41. Borschak E. Michel Hrouchevsky / Elle Borschak // Bulletin Franko-Ukrainien. – Paris, 1966. – № 26. – P. 8–29.
42. Choulguine A. Michel Hrouchevsky et sa conception de l'Histoire de L'Est Europeen / A. Choulguine // Bulletin Franko-Ukrainien. – Paris, 1966. – № 26. – P. 30–39.
43. Fedenko P. Na stulecie Michajły Hruszewskiego / P. Fedenko // Kultura. – Paryż, 1967. – № 12. – S. 111–122.
44. Ohloblyn O. Ukrainian Historiography (1917–1956) / O. Ohloblyn // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. – 1957. – Vol.V-VI. – P. 321–333.
45. Sierżęga P. Eugeniusz Barwiński (1874–1947) / Paweł Sierżęga // Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku. Pod redakcją naukową Jerzego Maternickiego Pawła Sierżęgi, Leonida Zaszkilniaka. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. – S. 245–251.

Стаття надійшла до редколегії 13.10.2014.

Виталий Тельвак, Василий Педич

Львовская историческая школа Михаила Грушевского: диаспорный дискурс.

Статья посвящена исследованию разноплановой проблематики львовской исторической школы М. Грушевского учеными украинской диаспоры. Выявлены наиболее дискуссионные вопросы, которые оказывались в центре внимания диаспорных украиноведов. Сделан вывод, что наследие ученых из диаспоры является важным этапом грушевковедения, который стал основой современных исследований.

Ключевые слова: ученые украинской диаспоры, М. Грушевский, львовская историческая школа, грушевковедение, историографическая дискуссия.

Vitaliy Telvak, Vasyl Pedych

Hrushevsky Lviv Historical School: Diaspora Discourse.

This article is dedicated to the research of versatile problems which is conducted by scholars of the Ukrainian diaspora regarding Lviv Historical School of Mykhailo Hrushevsky. The author of the article identifies the most controversial issues that are in the center of attention of diaspora scholars: the school structure, its representatives, peculiarities of the relationship between young historians and their teacher. It is highlighted that for the first time Lviv Historical School became the subject of the independent comprehensive study in works of Liubomyr Vynar who summarized the preliminary historiographical tradition. There author of the article reaches the conclusion that the works of these scholars represent an important stage of Hrushevsky studies and constitute the basis of the modern research.

Key words: scholars of the Ukrainian diaspora, Mykhailo Hrushevsky, Lviv Historical School, Hrushevsky studies, historiographical debate.